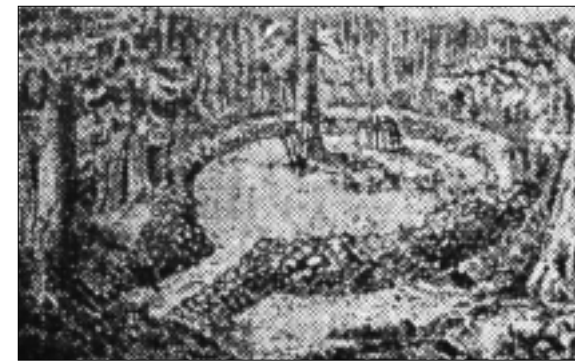

D. Kostić: VRAČAR I DEDINJE MOGUĆNA PRETHRIŠĆANSKA SVETILIŠTA JUGOSLOVENSKA.

U junskoj svesci časopisa »Život i Rad« prikazana je teorija Jana Pajskera, profesora praškog univerziteta, i Iva Pilara, zagrebačkog advokata, po kojoj su praslavenski preci naši po veri bili Zaratustrovci. Verovali da, pored dobrih »belih« bogova, pretstavnika Sunca, Svetlosti i Vatre (Svaroga, Svetovida, Peruna i dr.) ima i »do-zla-boga« zlih »crnih« petstavnika Mraka (Volosa-Velesa, Triglava i dr.); molili se i obraćali se da im proreknu kob, i jednima i drugima. Podizali im svetišta uvek dvojna, na vrhovima dva naspramna brda razdvojena vodom, obično tekućom. Hramovi drveni sa idolima (»bolvanima«) bili su ograđeni niskim kružnim zidom od grubo tesanih kamenova, pristupnim kao i hram samo za sveštenike (»žrce«) i »svete« konje, i to bele za dobre bogove a vrane za zle. S pomoću tih konja žrci su u ime bogova proricali kob moliocima. Snimak jedne takve u Češkoj, na Plesivci, otkrivene kružne ograde oko svetišta slovenskog donosimo po Helvaldovoj Kulturnoj Istoriji (knj. 3. str. 179) ovde:

Pada u oči sličnost ove kamene ograde staroverskih svetišta slovenskih sa »sjednicima«, na kojima i danas piperski glavari drže svoje zborove, po opisu i slikama u 17 knjizi Akademijinog Etnografskog Zbornika, u studiji prof. J. Erdeljanovića »O Piperima« (str. 251-282, slike 15 i 16).

Brda dobrih bogova su blažih oblika, brda zlih oštrijih forama s gudurama, pećinama, sa usamljenim krševima: »devinim« ili »mominim« kamenovima. Računajući nizvodno, brdo bi zloga boga dolazilo s desne a brdo dobrog a s leve strane razdvojne vode. Takva šeman je stalna, gotovo bezizuzetna. Prof. Pajsker je na terenu svoga istraživanja, u Sloveniji, Štajerskoj, u Češkoj i Lužici, utvrdio, više ili manje pouzda-

no, na 32 takva staroverska slovenska svetišta, sve po toj šemi. Najuverljiviji mu je primer pod brojem 12 iz Lužice, u neposrednoj blizini Budišina. Tu oko potoka Elsbaha stoji sdesna 651 m. visoko brdo Čorneboh (Crni bog) a s leve 399 m. v. Beliboh (Beli bog), u čijim se imenima eto i do danas sačuvao vidan trag da je tu zaista bilo dvojno staroversko svetište slovensko, posvećeno i dobrom (belom) i zlom (crnom) bogu.

Isto je tako i dr. Ivo Pilar na našoj teritoriji, nešto u Sloveniji, uglavnom u Hrvatskoj, na Primorju i u Bosni i Hercegovini, utvrdio na 37 dvojnih staroverskih jugoslovenskih svetišta »više ili manje problematičnih«, sve po istoj šemi. Ima i vrlo ubedljivih primera kao onaj pod br. 4 iz srednje Dalmacije sa »Bogočinom« ili »Viligradom« kod sela Bogetića, na reci Krki, s leva, a s manastirom sv. Arhangela (»Krkka«) i pećinom i »devinim kamenom«, desno. Kod tog svetišta još je fra Luko Marun¹ u »Starohrvatskoj Prosvjeti« opisao i prikazao kružnu kamenu ogradu dobro očuvanu. I dr. Pilar se uverio na terenu o postojanju njenom.

Znaci za pronalaženje staroverskih svetišta

Znaci, indicije po kojima g.g. Pajsker i Pilar pronalaze mogućna staroverska svetišta slovenska, uglavnom su ova:

1) Tipski raspored svetišta: dva susedna brda razdvojena vodom tekućom ili vododerinom bar, jezerom ili zalivom; jedno, desno, oštrijih forama, eventualno s pećinama ili »devinim« kamenom (»skočidevojkom«).

2) »Mitska« imena tih brda s osnovom koja bi mogla ukazivati: na a) ime ili svojstvo koga od poznatih staroverskih božanstava, dobrih, belih (Svetovid, Perun, Svarog, Ded, Vila i dr.) ili zlih, crnih, vranih (Volos-Veles, Triglav, Div, Zmaj, Baba i dr.) pa i na opšte ime »bog« (Bogetić, Bogunožac i dr.) ili b) na staroversku službu Božju »trebu« (Trebević, Trebosilje), na mesto (»trebište«) vršenja njenog, ili na sredstvo kojim se, uz tu službu, proricala kob moliocima, a to su pre svega bili beli odnosno crni konji »kobile« (Konjarevo, Kobilje i dr.) ili na »ždreb« (Ždrebaonik) a tu su bili

¹ Lujo Marun (op. prir.)

beli i crni šljunci ili zrnevlje ili od kore drveta izreckane figurine (»bukve«, »rune«), koje se bacale »na sreću« i iz uzajamnog položaja njihovog gatala i »čitala« kob.

3) Obilje hrišćanskih hramova u jednoj oblasti, jer je nesumnjivo utvrđeno da je hrišćanska Crkva, kao pobednica staroverskog mnogoboštva, nastojala da tu pobjedu i obeleži podizanjem svojih hramova baš na mestima ili u blizini staroverskih svetišta, razrušenih. Postupak uostalom svake crkve »pobednice« koja, po mogućnosti, iskorišćuje i gotove zaostale hramove staroverske. Slučaj Aja-Sofije u Carigradu, Krs-tate džamije u Bitolju, ili bolje još: katedrale u Splitu (Dioklecijanovog mauzoleja) itd. Za crkvu sv. Vlasija u Velikom Novgorodu zna se pouzdano da je podignuta baš na onom istom mestu gde je, pre krštenja Rusa, stajao staroverski slovenski hram sa idolom boga Volosa, koji je zajedno sa hramom srušen i uništen.

Ti pobedni hramovi hrišćanski posvećeni su svecima koji su, nastojanjem hrišćanske propagande, zamenili u službi i atributima »pobedene« stare bogove slovenske. Ti hrišćanski sveci su naročito: Sveti Vid koji je zamenio Svetovida, sv. Ilija—Perun, sv. Vlasije odn. sv. Blaž u katolika Valosa (Vesela), sv. Đorđe kao pobednik Zmaja (Drakona), sv. Arhanđel Mihail ili Gavril kao pobednici đavola i demona uopšte, pa sv. Spas (Hristos) kao vrhovni pobednik mnogoboštva, i drugi.

4) Narodna predaja, mitovi, kaže, skaske u vezi sa ruševinama nekim, gradinama ili uopšte sa mestima, brdima koja nose etimološki mogućna »mitska« imena staroverska. Sasvim su tipske kaže o »devinim« kamenovima: uvek devojka beži ispred napasnika na čast njenu (Turčina vllastelina, »financa« u novije vreme) skače u provaliju.

5) Tragovi arhitektonski t.j. kružne kamene ograde one, jer od drvenih hramova idola (bolvana) nije se do sada ni moglo ništa očuvati. Na našoj teritoriji, za sada, nađen je samo onaj kod Bogočina u Dalmaciji.

6) Pisana svedočanstva, naročito tuđinaca, hrišćana i protivnika. Za sada samo za polapske Slovence u srednjevekovnih hroničara nemačkih počev od 11 veka.

Nove mogućnosti na neispitanom terenu

Ipak, najveći deo jugoslovenske teritorije ostao je i posle istraživanja g.g. Pajskera i Pilara neispitan. Referent u »Životu i Radu« uputio je na nekoliko slučajeva koji »zaslužuju pažnju« da budu ispitani i na terenu. Prema Jirečekovoj Istoriji Bugara, na jedan nametljiv primer kod Tatar-Pazardžika u Bugarskoj. Prema Miličevićevoj Kneževini Srbiji, na i više još namamljiv slučaj u našoj Pocerini: na Vidojevicu sa gradinom za koju su vezani mitovi o dobroj Vidi i na susedni joj Cer sa gradinom zloga Trojana, o kome se priča da je bio **troglav**, da se bojao **Sunca**, odlazio samo noću u Širin-grad gde su se ljudi »**klanjali bogu srebrenome**« itd. U podnožju Cera ima i više manastira i manstirskih crkava, nekad čitava mala »sveta gora«. Pa i »sumnjivih« naziva sa mogućom mitskom osnovom (Trbosilje, Konjušnica, Deanovac). Između Vidojevice i Cerova ogranka sa Trojanovim gradom teče Stražanica, pa joj Vidojevica dođe sleva a Cer sdesna. Tačno po šemi. Tu bi se, eto, osem poslednje dve i inače izvanredne skupile sve četiri prve vrste indicija, dovoljne da opravdaju istraživanje na terenu. Referent je ovaj slučaj naročito istakao radi propagande među našim provincijalnim intelektualcima, kojima bi taj rad na terenu bio pristupan.

Isto se tako opravdano domišlja da ni Nemanja koga biografi njegovi naročito ističu kao gonioca bezverja i idolopoklonstva, nije svoje glavne zadužbine podizao po »pustim mestima« samo zato da bi se monasi mogli moliti u miru i tišini, nego zato da tim »pobednim crkvama« kao što je na pr. Studenica u Vlahu Starome **posveti** i **pohrišćani** mesta obesvećena staroverskim bezverjem. I zaista, i po popisu Vukovom, i po Milićevićevom, i po najnovijem u Rečniku mesta, okolina Studenice kipti od »sumnjivih« staroverskih imena i za naselja, koja ih brže menjaju, i više još za ostale topografske objekte, brda, reke i dr. Isti slučaj je i u okolini Nemanjinih zadužbina u Toplici. Itd.

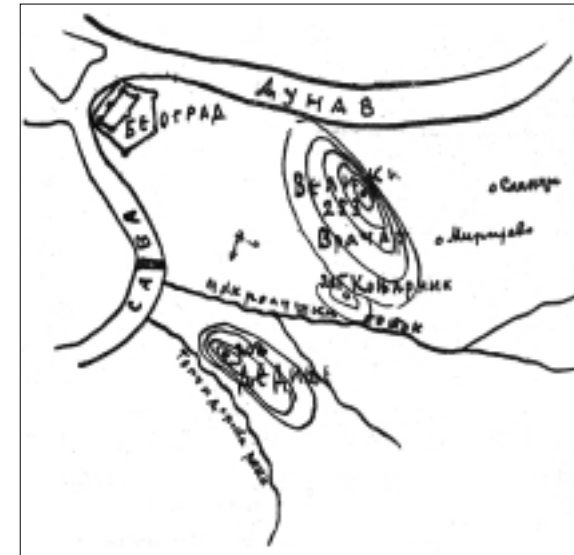
Mogućno staroversko svetilište jugoslovensko kraj Beograda

Ali, da ostavimo istraživačima po unutrašnjosti ta njima pristupna istraživanja. Jedna od nepomenutih a, mislimo, dosta važna indicija bila bi u znanju: koja su današnja naselja naša zaista naseljavali i staroverski preci naši, doseljavani još od petog veka na Balkansko poluostrvo. Kad znamo da su i naši praoci, isto kao i svi drugi doseljenici, radije naseljavali zatečena više manje opustela naselja nego što bi zasnivali nova, van zatečenih drumova i u manje povoljnim prilikama za naseljavanje; pa kad još znamo da je **Beograd** bio i pre njihovog dolaska najglavnije naselje na međi južne i srednje Evrope, onda nam se tim samim odmah nameće i pitanje: gde je moglo biti staroversko dualističko svetilište naših predaka naseljenih u Beogradu u najbližoj okolini njegovoj? A baš u vreme kad počinje pohrišćavanje jugoslovenskih plemena, u devetom veku, Beograd je bio u vlasti jednog dela Jugoslovena, pod Bugarima.

Prema indicijama navedenim pod br. 1), kad je, recimo, komisija staroverskih slovenskih Beograđana posla da po utvrđenoj šemi pronade najbliži pogodan par brda s tekućom vodom među njima morala je, stigavši na današnju Čuburu — Savinac doneti jednoglasnu odluku da su to: 253 metara visoko brdo danas zvano **Veliki Vračar** i 208 metara visoko brdo danas zvano **Dedinje**, i među njima **Mokroluški** potok, po današnjem, kome V. Vračar viši i s dunavske strane vrlo strm, dolazi s desna, a nešto niže i blažih forama Dedinje s leve strane. Tačno po šemi. Da, ali po ovim samo znacima, mogli bismo staroverska slovenska svetilišta nalaziti i po — Americi i Australiji. Zar ne?

Da li još koja vrsta spomenutih znakova može da potkrepi ova domišljanja? Možda, ona pod 2), po sumnjivim »mitskim« imenima u obzir uzetih topografskih objekata. Da li su Vračar i Dedinje i koliko stari nazivi, ili su i oni kao na pr. Toplak postali tek početkom i tokom 19 veka, kad su opustela sela u srezu vračarskom naseljavana beguncima Toplacima »iz Turske« sa jugoistočne granice Karadorđeve i Miloševe Srbije? Po studiji R. Nikolića u petoj knjizi Etnografskog Zbornika (»Okolina Beograda«), u kojoj je iskorišćen i »Opis sreza Vračarskoga« od Al. Bogića u Glasniku Uč. Dr. 19 (g. 1865), biće da su oba imena vrlo stara. Na najstarijim poznatim geografskim kartama okoline Beograda, na onima što su izdavane za vreme opsade Beograda 1717 godine, beleže se oba ta brda pod tim imenima. Za Vračar bismo imali dokaza i iz 17 veka u letopisnim beleškama o spaljivanju Sv. Save na **Vračarskom** polju (v. Spomenik 15 u opisu P. Srečkovića »Zbornik mitropolita Mihaila«). Znači da su oba ta naziva starija od prvih doseljenika Toplaka, kao što su to i nazivi nekih vračarskih sela (Mirijeva, Višnjice, Vinče, Kumodraža i dr.). Pošto su oba na-

ziva nesumnjivo našeg porekla (jer izvođenje slično Vinči iz Vinceje i Vračara preko »Račara« iz nekog rimskog »arksa«, tvrđave, vrlo je nepouzđano) — onda im smemo postanak pomicati unatrag i do prvih doseljenika našeg roda u Beogradu i okolini, te i do staroverskih predaka naših.

A onda znači: **Vračar** bi dobio ime svoje po **vračanju**, gatanju koje su praoci naši vršili, svakako **pre** krštenja, uza službu (»trebu«) nekom zlom, crnom bogu svom u kamenom ogradom obzidanom svetilištu na vrhu njegovom, otprilike onde gdje se danas diže nova opservatorija. Parnik njegov, **Dedinje**, dobilo bi isto tako ime svoje po imenu dobrog, belog boga **Deda**. Da je i u današnjem predanju narodnom, naročito u pričama, **ded** pretstavnik dobrog zaštitnog duha, nasuprot zloj **babi** — dovoljno je poznata stvar. Treba se još setiti značenja koje ima **dad**, prvosveštenik u pokrišćanjenom staroverstvu našem, u bogomilstvu, za koje g. Pilar nalazi predispoziciju u staroverskom dualizmu naših predaka.

Ovu kombinaciju potkrepljuje donekle još jedan znak, još jedno sumnjivo »mitsko« ime brda u neposrednoj vezi sa V. Vračarem. Na najnovijoj karti (1931) našeg Vojnog geografskog instituta (1:100.000) nalazi se 205 metara visoka uzvišica **Konjarnik** ili **Zeleno brdo** (po usmenom obaveštenju od g. V. Isakovića, paroha mirijevskog) ili **Lešje** (po R. Nikoliću, Etnogr. zb. V. str. 1028), više sela Malog Mokrog Luga. Njega ne spominje ni R. Nikolić, ni Al. Bogić. Stoga bi se moglo misliti da je i to ime preneseno tek pre 100 godina najnovijim doseljenicima, u čijem se ishodištu, u okolini Knjaževca, nalazi zaista jedan vis Konjarnik (v. Milićević, Knež. Srbija), osam drugog jednog tako zvanog sela u srezu dobričkom, blizu Prokuplja (v. Rečnik mesta). A u oba Mokra Luga R. Nikolić beleži neke porodice »iz okoline Prokuplja«. Možda jeste, ali možda i nije. A ako nije, onda bismo i u ovom po formi zaista starinskom nazivu (konjarnik — pašnjak za konje?), slično onim nazivima za »konjske gore« što ih g.g. Pajsker i Pilar uzimlju u kombinacije, mogli naslućivati nešto mit-

skoga, staroverskoga. Vračar i Konjarnik skupa, uzajamno se potkrepljuju i tumače. Konjarnik bi bio pripremnik za Vračar. Na njemu su napasani i čuvani »svet« konji, crni, vrani, pa se po potrebi odvodili na Vračar, za vraćanje, proricanje kobi. U ograđenom svetilištu žrc bi ih vodio preko niza ukrštenih a vrhovima pobodenih kopalja i pazio da li će konj, medijum Božji, poći srećnom (desnom) nogom, i da li će preći srećno: ne okrznuvši ni jedno koplje do kraja niza, ili nesrećno: zakačivši koje bilo od njih. Ali, preko Konjarnika je išao stari Carigradski drum, čije tragove i Jireček (Heerstrasse v. Belgrad nach Konstantinopel) i R. Nikolić i Bogić spominju »bliže Mirijevu«. Mogla bi tu biti postaja za poštanske konje («konjarnik»), ali bi to bilo i vrlo blizu Beogradu, a zna se i inače da su konji menjani tek na prvom konaku, u Grockoj.

Dokaznih znakova, indicija ostalih vrsta — namamo. Beograd je bio u našoj vlasti kraće vreme početkom 14 veka (Dragutin) i početkom 15 veka (despot Stevan). Ne znamo da li je tu bilo kakvih »pobednih« hrišćanskih crkava na terenu ovog pretpostavljenog staroverskog jugoslovenskog svetilišta, ni da li je i koja bila posvećena nekome od svetaca-zaštitnika. Nekadašnji manastir Slanci, na čijem je mestu danas crkva Sv. Stevana u istoimenom selu, jeste bio star ali ne stariji od 15 veka. Crkva V. Vračaru najbližeg sela, Mirijeva, posvećena sv. Iliji, mogla bi još nešto i da znači, da nije mlađega postanja: iduće godine proslaviće prvu stogodišnjicu. Kakvim mit-skim pričama i običajima u selima sa tako mladim naseljima kakva su u ovoj okolini Beograda, naravno, ne raspolazemo. A poslednje dve vrste indicija i onako su izvanredne, bez njih se može. Gde bi se na Vračaru mogla i održati kamena kružna ograda?

I ovaj slučaj naš, potkrepljen kako tako trojakim indicijama, samo je »više ili manje problematičan«, kao i većina u g.g. Pajskera i Pilara. Pretpostavljati, dakle, ipak smemo da u kompleksu: **Veliki Vračar - Konjarnik - Mokroluški potok - Dedinje imamo možda teren nekadašnjeg lokalnog, beogradanskog staroverskog jugoslovenskog svetilišta, posvećenog i zlom, mračnom, napasnom duhu na Vračaru, i dobrom, svetlom, zaštitnom duhu na Dedinju.**

(Vreme, Beograd, 11/1931., br. 3485, 4; cir.)

Ivo Pilar: BOGOMILSTVO KAO RELIGIJOZNO- POVJESTNI TE KAO SOCIJALNI I POLITIČKI PROBLEM

DVA PREDAVANJA DRA IVE PILARA ŠTO IH JE NA 10. VELJAČE I 10. OŽUJKA 1927. ODRŽAO U SOCIOLOŠKOM DRUŠTVU U ZAGREBU

BOGOMILSTVO KAO RELIGIJOZNI PROBLEM.

Kada čovjek u Bosni iz gradova i mjesta zadje u krasnu bosansku brdsku prirodu, morati će opaziti na zaravancima, na uzvisinama, na humcima ogromno njeko kamenje. Monoliti su to od jednoga komada istesani, u raznim veličinama, od metar i pol do tri metra dugački, od metra do blizu dva široki, a vazda nešto viši nego su široki. Sa gornje strane su gdjekada vodoravni, ali najčešće krovasto, u trokut uzdignuti kao rimski sarkofazi, tako da izgledaju kao neke kućice.

Obično ih imade poveći broj na okupu. Najčešće na njima nema ni crteža ni napisa, nu po kadšto ima i toga, ima kadkad sunce, kadkad mjesec, mač, buzdovan u kamenu izdjelan, a ima često i sav kamen krasno izšaran ornamentima, dapače ima i napisa, koji su svi pisani glagoljicom u starohrvatskom jeziku. Tako ima u Ban-dolu, 30 km od Tuzle takav kamen, na kojem piše: »Ase leži Božičko Banović, na svojoj zemli, na plemenitoj«.

Svaki naše intelektualac znađe, da su to jedini gotovo ostanci moćne nekad sekte bosanskih bogomila.

Narod, za čudo, koji oko tih spomenika živi, ne zna ništa o njima. Ovi su mu spomenici sasvim tuđji. On ne zna ni što su, ni kako su onamo došli, ni od koga potječu. Ako ga pitate, on će odgovoriti, to su kamenovi, mramorovi, i tek koji inteligentniji kazati će, to su greblja (znači groblje), ali, da su to ostanci propale narodne veličine, to narod u Bosni savršeno ne zna.

Proživjevši preko 20 godina u Bosni, nisam mogao da prodjen bez interesa kraj ovih nijemih spomenika naše prošlosti. Znajući sam vrlo malo o tim spomenicima i njihovim postavljačima, a nemoguć i tim bogumilima saznati, stao sam izučavati to pitanje. I milostive gospodje i gospodo, nagrada za moj trud bila je velika. Meni su se otvorili horizonti, o kojima nisam ni snivao, jedan cijeli novi svijet, o kojemu naša starija historijografija za čudo malo znađe. Smatram za dužnost, da ove horizonte otvorim i Vama, tim više, pošto sam svojim predavanjem od 16. XII. 1926. otvorio niz predavanja o religioznim pitanjima.